

Hejger, Maciej

"Od Października'56 do Grudnia'70.
Ewolucja stosunków
społeczno-politycznych na Wybrzeżu
(1956-1970)", Kazimierz Kozłowski,
Szczecin 2002 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 36/1, 234-236

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

rozwinięciu nastrojów antypapieskich i antyepiskopalnych. Księży mobilizowano do publicznego popierania nienaruszalności granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, koncentrując się głównie na wykorzystaniu w tej mierze księży „patriotów”. Zastanawiający był także zwrot w polityce wobec pomniejszych obiektów sakralnych i kościelnych. Od 1948 r. zaczęto odmawiać Kościołowi zezwoleń na użytkowanie tych nieruchomości, a nawet przejmować je — nie wyłączając czynnych świątyń — na cele świeckie lub przeznaczać do rozbiórki. W porównaniu z innymi częściami Ziemi Zachodnich i Północnych tutaj nie wystąpił po wojnie problem posługi religijnej dla ludności niemieckiej. Z drugiej jednak strony, w latach 1945-1947 ewenementem była skala konfliktów między Kościołem rzymskokatolickim a Polskim Narodowym Kościołem Katolickim, które władze świeckie państwowe dyskutowały.

Na zakończenie należy jeszcze dodać, że praca została dobrze napisana pod względem językowym. Zawiera ona też spis tabel, wykaz skrótów i anglojęzyczne streszczenie. W instrumentarium brak jednak indeksu nazwisk, co niezwykłe utrudniać będzie korzystanie z opracowania. W jednym fragmencie książki spotykamy zbyt skumulowane materiały statystyczne w tabelach 9-12 (s. 268-269). Zbędne jest odsyłanie czytelnika wprost do zawartości tabel, co winno niejako w sposób naturalny wynikać z narracji. Niefortunne jest także zakończenie podrozdziału tabelami (s. 47-50) bez ich skomentowania.

Zgłoszone uwagi mają charakter drugorzędny, a najważniejsze jest podkreślenie, że Krzysztof Kowalczyk ma za sobą udany start na drodze własnego rozwoju naukowego. Recenzowana książka potwierdziła słuszność kierunku poszukiwań źródłowych i naukowej analizy, proponowanego przed paroma laty. Przyjęta metodologia pozwoli rozwijać dalsze badania nad zagadnieniami relacji państwo-kościelnych w kolejnych regionach Polski, głównie przez stosowanie metody porównawczej.

Ryszard Gryz
Kielce

Kazimierz Kozłowski, *Od Października '56 do Grudnia '70. Ewolucja stosunków społeczno-politycznych na Wybrzeżu (1956-1970)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002, ss. 495

Omawiana książka jest pierwszym tak obszernym opracowaniem podejmującym złożoną problematykę stosunków społeczno-politycznych na terenie trzech województw: gdańskiego, koszalińskiego i szczecińskiego¹, tutaj umownie nazwanym Wybrzeżem, w okresie między ważnymi w historii PRL przełomami. Autor przedstawia wybrane problemy życia politycznego i społecznego lat 1956-1970 w ujęciu regionalnym, skupiając się zwłaszcza na głównych obszarach konfrontacji społeczeństwa z władzami.

Za łącznym ujęciem trzech województw przemawiają, według Autora, ich wspólne cechy. Są nimi: nadmorskie położenie i wynikające z tego kontakty ze światem oraz istnienie przemysłu okrętowego, problemy ochrony granic, znaczący udział państwowych gospodarstw rolnych w tutejszym rolnictwie, a także tymczasowość administracji kościelnej na Pomorzu Zachodnim i Środkowym. Warto podkreślić, że Autor, traktując analizowany obszar jako całość, uwzględ-

¹ Praca ta w zakresie dotyczącym województwa szczecińskiego i koszalińskiego jest kontynuacją studiów Autora nad najnowszymi dziejami regionu zachodniopomorskiego, podjętych w książce *Między racją stanu a stalinizmem. Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim 1945-1955*, Warszawa-Szczecin 2000.

RECENZJE

dnia jednak różnice dzielące poszczególne województwa, głównie pod względem gospodarczym i ludnościowym.

Praca została oparta przede wszystkim na analizie materiałów wytworzonych przez organy bezpieczeństwa w Gdańsku, Koszalinie i Szczecinie. Wedle mojej pobieżnej oceny, stanowią one ok. 80% wykorzystanego w książce materiału źródłowego. Rzadko spotykane tak szerokie wykorzystanie tego typu źródeł stanowi o wartości publikacji. Pozwoliło to bowiem pełniej poznać złożone mechanizmy sprawowania władzy na poziomie lokalnym i regionalnym. W przypadku wielu opisywanych faktów z tego okresu dokumenty takiego typu są jedynym dostępnym dzisiaj źródłem informacji. Sam Autor podkreślił ich niewątpliwą przydatność faktograficzną, zakładając niezbędną ostrożność w ich odczytywaniu i interpretowaniu.

Praca składa się z sześciu rozdziałów poświęconych: 1) narastaniu kryzysu politycznego oraz formowaniu się nowych władz na Wybrzeżu przed i w okresie VIII Plenum KC PZPR, 2) walce politycznej o kształt ustroju po przełomie październikowym, 3) postawom politycznym ludności rodzimej mniejszości narodowych w latach 1956-1960, 4) stosunkom państwo-Kościół w całym omawianym okresie, 5) przebiegowi wydarzeń marcowych, 6) aktywności politycznej socjalnej robotników Wybrzeża. Każdy z rozdziałów stanowi autonomiczną całość.

W pierwszej części Autor podjął próbę wyjaśnienia przyczyn narastania kryzysu w 1956 r., prezentując postawy przedstawicieli środowiska dziennikarskiego i duchowieństwa. Przedstawił proces powstawania nowych władz w Gdańsku, Szczecinie i Koszalinie. Zwrócił także uwagę na nastroje „rewolucyjne”, kształtujące się wśród funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. Jednak pisząc o narastaniu fermentu społecznego, nie wspomniał, że najwcześniejsze jego przejawy na Pomorzu Zachodnim i Środkowym wystąpiły wśród — omawianych w książce dość szeroko — mniejszości narodowych. Aktywność społeczna ludności niemieckiej ukraińskiej, znajdująca wyraz przede wszystkim w tendencjach wyjazdowych (powrotowych), znacznie wyprzedziła „wrzenie październikowe”, ogarniające kręgi społeczeństwa polskiego w latach 1956-1957.

Temu z kolei okresowi poświęcił Autor drugi rozdział, w którym opisał działania szczecińskich i gdańskich reformatorów partyjnych, przede wszystkim w środowisku dziennikarskim i uczelnianym, a także robotniczym, w największych miastach Wybrzeża. Ponadto obszernie ukazał nastroje ludności wiejskiej oraz mieszkańców małych miasteczek pomorskich w okresie „odwilży” październikowej. Opisał przebieg kampanii wyborczej wyborów do Sejmu w styczniu 1957 r. oraz okoliczności zamknięcia przez władze tygodnika „Ziemia i Morze”, ważnego na Wybrzeżu przejawu „odwilży”.

W trzecim rozdziale ukazał, głównie na podstawie literatury przedmiotu, postawy polityczne ludności rodzimej mniejszości narodowych w latach 1956-1960. Szkoda, że Autor nie wyszedł poza rok 1960, wskazując jedynie na konieczność dalszych badań nad problemem rewizjonizmu, notowanego w kręgach ludności rodzimej w latach 60. Do problematyki żydowskiej powrócił na krótko w rozdziale V, notując ożywienie wśród osób narodowości żydowskiej w Gdańsku i Szczecinie w 1967 i 1968 r.

Czwarty rozdział omawianej pracy obejmuje stosunki między władzami państwowymi na Wybrzeżu a Kościołem. Autor rozpatruje w nim główne obszary walki z wpływami Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem okresu obchodów milenijnych. Jednak trzeba przypomnieć, że badanie ich bez dostępu do źródeł kościelnych jest utrudnione.

W rozdziale piątym omówił wydarzenia 1968 r. W pierwszej jego części pokazał przejawy działań opozycyjnych inteligencji, łącząc je z genezą „Marca”. Część druga opisuje przebieg wydarzeń na Wybrzeżu. Natomiast w części trzeciej zawarta jest ocena ich wpływu na decyzje

władz w sprawie aktywności ideologicznej i policyjnej oraz reakcje społeczeństwa na wkroczenie wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji, a także przygotowania do V zjazdu PZPR.

Ostatni rozdział „Jamie” dotychczas zachowywaną przez Autora strukturę chronologiczną. Dotyczy on aktywności politycznej robotników w ciągu całego omawianego czterdziestolecia. Pozwoliło to na ukazanie z dłuższej perspektywy ewolucji postaw robotników Wybrzeża przed tragedią grudniową², narastania niezadowolenia z warunków życia i pracy, znajdującego wyraz w opisanych w książce licznych strajkach. Wiele to wnosi dla poznania i wyjaśnienia przyczyn wydarzeń w Gdańsku, Gdyni, Elblągu, Szczecinie i Słupsku w grudniu 1970 r.

Szkoda, że Autor niemal zupełnie pominął ważny dla kształtowania się stosunków społecznych i politycznych na Wybrzeżu problem przemian zachodzących w omawianym okresie wśród ludności polskiej, w tym przyjazd tzw. repatriantów z ZSRR. Osiedlenie dość dużej liczby (ok. 57 tys.)³ w latach 1956-1959 na terenie województw: gdańskiego, koszalińskiego i szczecińskiego, z jednej strony, wywołało znaczne zainteresowanie społeczne, a także służb bezpieczeństwa, z drugiej zaś — wpłynęło na odczuwalną zmianę struktury społeczeństwa opisywanych województw. Stanowi to także o ich specyfice regionalnej, o której Autor pisze we *Wstępie*.

W książce znajdują się drobne błędy. Autor dwukrotnie nieprawidłowo (s. 183, przyp. 19 i s. 184, przyp. 24) zacytował tytuł książki P. Madajczyka *Niemcy polscy 1944-1989*, Warszawa 2001. Omawiając zagadnienie wyjazdów Niemców do NRD w ramach akcji tzw. łączenia rodzin (s. 180) w pierwszej połowie lat 50., termin ich zakończenia określił na kwiecień 1951 r.⁴, choć, jak wynika to m.in. z dokumentów prezydium WRN w Gdańsku, Koszalinie i Szczecinie, także później trwały one nadal. Uproszczeniem jest także informacja o braku zainteresowania ludności niemieckiej uczestnictwem w wyborach do rad narodowych w latach 50. (s. 180): dotyczyć to może tylko wyborów w 1958 r., gdy trwały już wyjazdy do RFN, ale nie wcześniejszych, do których Niemcy szli masowo i kiedy także spośród nich wybierano wielu radnych. Ponadto Autor błędnie podał nazwisko znanego aktywisty w województwie koszalińskim, Guntera Schwertfegera (s. 184, 185), a także nazwę słynnej gdynskiej ulicy — Świętojańskiej (s. 330). Oczywisty błąd — chodzi o ZSL, a nie PSL — znajduje się na s. 154. Autor popełnił także kilka pomyłek (lub nie sprostował ich w cytowaniach) w nazwach miejscowości: Stegna, pow. Nowy Dwór Gdański (s. 41), Lipka, pow. złotowski (s. 119), Siemianice, pow. słupski (s. 120), Trzebielino, pow. miasteczki (s. 216, przyp. 10) i Wytowno, pow. słupski (s. 261).

Stwierdzone uchybienia w żadnym razie nie obniżają wysokiej oceny wartości książki dla poznania fragmentu najnowszych dziejów, i to nie tylko regionów nadmorskich.

Maciej Hejger
Słupsk

² Autor zrezygnował z opisanego przebiegu rewolty robotniczej w grudniu 1970 r., tłumacząc to istnieniem obszernej literatury, jak np. najnowsze monografie o wydarzeniach w Trójmieście i Szczecinie: B. Danowska, *Grudzień 1970 na wybrzeżu gdańskim*, Gdańsk 2000; J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza — przebieg — konsekwencje*, Warszawa 2000; M. Paziewski, *Grudzień 1970 roku w Szczecinie*, Szczecin 2000, mps pracy doktorskiej w zbiorach biblioteki Uniwersytetu Szczecińskiego.

³ Zob. M. Ruchniewicz, *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR w latach 1955-59*, Warszawa 2000, s. 311 (tab. 18).

⁴ Za: Z. Romanow, *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945-1960*, Słupsk 1999, s. 137.